

Ігор Срібняк

**УКРАЇНСЬКИЙ ГУРТОК У ТАБОРІ
ПОЛОНЕНИХ ОФІЦЕРІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ
ТЕРЕЗІЄНШТАДТ В АВСТРО-УГОРЩИНІ
(1916 – червень 1917 рр.)**

Досліджено процес виникнення українського гуртка в таборі полонених офіцерів царської армії Терезієнштадт в Австро-Угорщині під час Першої світової війни. Вперше публікується лист членів цього гуртка «До народних представників Вільної Росії».

Ключові слова: полонені офіцери-українці, Терезієнштадт, український гурток, табір, армія, Союз визволення України.

Исследован процесс создания украинского кружка в лагере военнопленных офицеров царской армии Терезиенштадт в Австро-Венгрии во время Первой мировой войны. Впервые публикуется письмо членов кружка «К народным представителям Вольной России».

Ключевые слова: военнопленные офицеры-украинцы, Терезиенштадт, украинский кружок, лагерь, армия, Союз освобождения Украины.

The process of creating the Ukrainian Circle by imprisoned tsarist army officers in war camp of Theresienstadt in Austria-Hungary during World War I is investigated; the letter of the members of this Circle «To Public Representatives of Free Russia» is firstly published.

Key words: imprisoned Ukrainian officers, Theresienstadt, the Ukrainian Circle, war camp, army, Union for the Liberation of Ukraine.

Події Першої світової війни призвели до того, що сотні тисяч вояків-українців опинилися у таборах військовополонених російської царської армії на території Німеччини та Австро-Угорщини. Наявність у них такої значної кількості полонених українців відкривала для Союзу визволення України (СВУ) можливість виокремити значну їх кількість, ізолювавши від впливів Російської імперії, і поширити на них ідеї національного визволення України. Проводу СВУ вдалося переконати впливові німецькі й австро-угорські кола у необхідності здійснення комплексу політичних заходів, спрямованих на зміцнення національної самосвідомості воїнів-українців. Задля цього СВУ вдалося отримати значні кошти спочатку від урядів Німеччини та Австро-Угорщини, а згодом від неурядових німецьких організацій, завдяки чому він розгорнув широку культурно-освітню та національно-патріотичну діяльність серед полонених українців.

Завдяки зусиллям СВУ у 1914–1915 рр. було створено чотири українські табори полонених (Фрайштадт в Австро-Угорщині, Раштат, Вецляр і Зальцведель в Німеччині). Разом з тим його діячі приділяли велику увагу

© Ігор Срібняк, 2011

проведенню національно-патріотичної роботи з полоненими офіцерами-українцями, які утримувались окремо від солдатського складу царської армії в невеликих таборах. Завдяки цьому ті офіцери, які висловлювали свої симпатії українству, переводились у вже існуючі українські табори та самі включалися у відповідну культурно-просвітницьку роботу з полоненими. Проте це були лише поодинокі випадки¹, оскільки переважна більшість полонених офіцерів-українців із складу царської армії уникали приєднуватись до «української справи» як з огляду на декларовану ними вірність військовій присязі (точніше – російському імператору-самодержцю), так і через побоювання можливих репресій для членів їхніх родин з боку царської охорони.

Проте, незважаючи на це, у деяких таборах полонених офіцерів царської армії почали виникати таємні українські гуртки². Зокрема, активно відбувалися зміни у свідомості полонених офіцерів (українців за походженням) у таборі Терезієнштадт (Австро-Угорщина), який спочатку був штрафним і розташовувався в казематах великої двоповерхової будівлі, відгородженої від міста високою мурованою стіною. Це була своєрідна «тюрма семисот» для офіцерів, які не виявили належної лояльності до австрійської влади та робили спроби втечі з інших таборів. Через це в таборі було запроваджено відповідний режим, проте у внутрішнє життя офіцерів адміністрація не втручалась.

Незважаючи на те, що в таборі виразно домінували «верноподданіческіє» настрої, група молодших офіцерів-українців взяла діяльну участь у заснуванні кількох гуртків (у тому числі драматичного, хорового співу, бібліотечного, спортивного, кооперативного тощо)³. Біля витоків культурно-просвітницької діяльності в Терезієнштадті стояв прапорщик Кость (Костянтин) Курило, який встановив зв'язок із членом президії СВУ А. Жуком і почав поширювати серед полонених українську літературу та «Вістник СВУ». З його ініціативи було засновано «Кружок членов Малорусской библиотеки» (голова – прапорщик Кедриновський, бібліотекар – К. Курило, секретар – прапорщик В. Прохода), що став важливим чинником національного пробудження полонених та сприяв заснуванню у таборі незалежних від росіян організацій – «Українського хору» на чолі з диригентом прапорщиком С. Калитенком та «Українського драматичного гуртка» під керівництвом колишнього артиста Харківського театру прапорщика Костенка.

Повалення царату в Росії дало відчутний поштовх виникненню українських гуртків та організацій у багатьох таборах полонених у Німеччині та Австро-Угорщині, цей процес поширився й на офіцерські табори. Велике значення мала й та обставина, що вояки-українці вже не були зв'язані присягою на вірність цареві, а також приголомшуючі поразки російської армії на Східному фронті. Ще одним мобілізуючим і надихаючим чинником для офіцерів-українців стали відомості про успішну діяльність полонених у таборах Фрайштадт і Раштат, про що члени української організації дізнались із сторінок «Вістника СВУ» та часопису «Розвага»⁴.

Із появою Тимчасового уряду в Росії та Центральної ради в Україні значно активізувалося національне і політичне життя полонених українців, зокрема, й офіцерів, які, хоч і були позбавлені можливості брати діяльну участь у державотворчих процесах, намагались своїми зверненнями сприяти виборенню Україною автономних (березень – квітень 1917 р.) прав. Саме цим зумовлена поява листа, який підписали 12 офіцерів-українців (у тому числі прапорщики К. Курило, М. Владимірський, І. Барчан, С. Синиця, Б. Андрієвський, В. Прохода, П. Янушевський, А. Хорошко, Г. Кедрезовський, П. Щербуха, К. Гарошко, Ф. Фабрициус)⁵.

За порадою президії СВУ офіцери-українці почали звертатись до австро-угорського військового міністерства з проханням про переведення їх в український табір Фрайштадт. Однак, в офіційній відповіді міністерства зазначалося, що офіцерам дозволено перебувати в солдатських таборах лише в окремих випадках. У цій ситуації СВУ доклав усіх зусиль для українізації офіцерського відділення табору полонених у Йозефштадті, що передбачало зосередження у ньому всіх офіцерів українського походження (за їхньою особистою на те згодою), які перебували у «змішаних» офіцерських таборах полонених російської армії.

З метою привернення уваги всіх полонених офіцерів-українців в Австро-Угорщині до цієї події СВУ опублікував окреме звернення (18 травня 1917 р.), в якому запропонував їм звертатися до комендатур таборів з проханнями про переведення в Йозефштадт, де мали бути зібрані не тільки «свідомі українці, але по можливості всі офіцери уроджені на Україні, які не порвали своїх зв'язків з нашим краєм і думають після війни жити далі на Україні, без різниці чи вони почувають себе українцями чи ні». На думку його провідних діячів, зосередження українського старшинства в окремому таборі «мало б велике значення для будучої практичної громадської праці на Україні, дало спомогу б взаємно ознайомитися більшому числу людей (інтелігенції!) і зговоритись про будучу спільну, нову громадську роботу після повороту додому»⁶.

У цей час кількість членів українського гуртка в Терезієнштадті збільшилося з 12 до 50 чоловік, але подальша його діяльність могла ефективніше розгорнутись лише у Йозефштадті. Тому вже на початку червня 1917 р. з табору Терезієнштадт в Йозефштадт було переведено 20 офіцерів-українців, стільки ж – ще через місяць⁷. У Йозефштадт також почали прибувати українці з офіцерських таборів Гарт, Браунау, Мархтрєнк, Кляйн-Мюнхен, Мюлінг, Мост (Брюкс), Райхєнберг, Візенбург.

Таким чином, завдяки зусиллям проводу СВУ та патріотичній налаштованості офіцерів-українців стало можливим виникнення українських гуртків у таборах полонених офіцерів царської армії в Австро-Угорщині (і, зокрема, в таборі Терезієнштадт), членів яких улітку 1917 р. було переведено в Йозефштадт. Так тут утворилася українська національна громада. У свою чергу, утворення цього табору дало змогу морально і психологічно підготувати для проходження служби в лавах вже українського війська офіцерів та успішно провести формування у сере-

довища таборян Сірожупанної дивізії⁸, вояки якої стали одним із важливих елементів творення національної української армії у добу Визвольних змагань 1917–1920 рр.

¹ Детальніше про це див.: *Срібняк І. В.* Діяльність Союзу визволення України серед полонених офіцерів російської армії в Австро-Угорщині (1914–1918 рр.) // Сурмач. – Лондон, 1997. – Ч. 1–4. – С. 45–53; *Він же.* Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). – К., 1999. – С. 130–131.

² Для прикладу згадаємо про таємний український гурток у таборі Йозефштадт (Австро-Угорщина), який виник у 1915 р. До його складу входили прапорщики Яків Сич, Микола Букшований, підпоручик Малевич, капітан Петро Ганжа та підполковник Іван Перлик.

³ Точні відомості про час виникнення цих гуртків наразі відсутні, орієнтовно це сталося не пізніше літа 1916 р.

⁴ *Прохода В.* Вплив «Фрайштадської Республіки» і СВУ на українську чинність у старшинських таборах у Терезіні та Йозефові // Союз Визволення України (1914–1918) у Відні. – Нью-Йорк, 1979. – С. 54.

⁵ ЦДАВО України, ф. 4405, оп. 1, спр. 9, арк. 28.

⁶ ЦДАВО України, ф. 3533, оп. 1, спр. 5, арк. 1–1 зв.

⁷ Там само, спр. 4, арк. 2.

⁸ Детальніше про це див.: *Срібняк І. В.* Формування 1-ої стрілецько-козацької (Сірожупанної) української дивізії у Володимирі-Волинському у 1918 р. // *Od armii komputowej do narodowej III. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku / Pod redakcją J. Centka i M. Krotofila.* – Toruń, 2009. – S. 127–136.

ДО НАРОДНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІЛЬНОЇ РОСІЇ

Дня 7 квітня/25 березня 1917 р., Терезієнштадт, Богемія

Ми, полонені офіцери-українці табору Терезієнштадт в Австрії, з глибокою і щирою подякою засилаєм свій привіт борцям проти царського деспотизму та за здобуту ними свободу усім народностям Росії. Ми сумуем, що позбавлені спромоги стати в ряди славних борців проти історичного ворога – царизму, але віримо в дальший поступ цього успіху, вірим у перетворення самодержавної Росії у Вільну Російську Федеративну Республіку, в якій і Український Нарід, ціла Українська земля дістане запоручення повної самоуправи.

Прапорщик

Пр[апорщик]

Прапор[щик]

К. Курика
М. Владимірський
І. Барчан
С. Синиця
Б. Андрієвський
Василь Прохода
П. [Янушевський]
А. Хорошко
І. Кедрєжовський
П. Щербуха
К. Хорошко
Ф. [Фабрициус]

ЦДАВО України, ф. 4405, оп. 1, спр. 9, арк. 28.